

SAVIUGDOS KONCEPTO PAGRINDIMAS EDUKOLOGIJOS POŽIŪRIU

Saulius Vaivada

Šiaurės Lietuvos kolegija, Šiaulių universitetas

Įvadas

Pačia bendriausia prasme saviugdą reikėtų suprasti kaip nuolatinį asmenybės vystymąsi, kuriam kiekvienas žmogus prisiima atsakomybę už savo gyvenimą (Müller, 2002). Saviugdos esmę šiuo požiūriu sudaro sąmoningas ir sistemingas savęs ugdymas, padedantis susiformuoti tokioms teigiamoms dorovinėms bei charakterio savybėms, kurios įgalina būti naudingesniems visuomenei ir kartu sėkmingiau siekti užsibrėžtų asmeninių tikslų, prasmingos saviraiškos, laimės, tapti tauresniems, žmoniškesniems (Bagdonavičius, 1995). Visas žmogaus gyvenimas yra kelionė tobuluman, ir tai yra pamatinė žinia, kuri būtina reikalinga norint gyventi sąmoningai (Vydūnas, 1991).

Be šio vyraujančio požiūrio, pagal kurį saviugda suprantama kaip asmenybės tobulėjimo procesas, ši sąvoka dažnai traktuojama ir kaip ugdymo pagrindinis siekinys ar priemonė bei forma. Nors aptinkama nuomonių, kuriose saviugda priešpriešinama ugdymui, dauguma edukologijos mokslininkų (Arnold, 2010; von Carlsburg, Wehr, 2010; Atli, 2008; Vollmer, 2005; Schäfer, 2001; Beisenherz, 1999 ir kt.) teigia, kad saviugda yra sudėtinė ugdymo dalis ir pati veiksmingiausia ugdymo proceso organizavimo forma. Minėti autoriai ugdymo problematikos sprendimų paieškose pabrėžia ugdytinio aktyvumą ir savarankiškumą, gebėjimą užsiimti saviugda bei ugdymo ir saviugdos integralumą. Kaip pažymi E. A. Šuklina (Шуклина, 1999), ontologiškai *saviugda* yra tam tikras *ugdymo* vientisumo užtikrinimas per saviplėtotę ir savievoliuciją. Tuo tarpu sąvokos *saviugda* etimologija, minėtos autorės teigimu, rodo turinio ir formos dichotomiją: *ugdymas* aiškinamas kaip vidinių galių apraiškos forma, reiškinių turinys.

Nevienodi požiūriai į asmenybės saviugdą išryškina saviugdos koncepto pagrindimo aktualumą, išskiriant įvairias saviugdos charakteristikas, atskleidžiant saviugdos ir ugdymo integralumą.

Tyrimo naujumas. Straipsnyje pristatomas konceptualusis tyrimas, susistemintis daugelio autorių mokslines išvalgas, kuriomis pagrindžiama saviugdos etimologija, apibūdinamos skirtingos saviugdos charakteristikos, išryškinamas saviugdos ir ugdymo integralumas.

Tyrimo problema. Saviugdos sąvoką apibrėžti edukologijos požiūriu sunku dėl šio koncepto nevienareikšmio supratimo. Atkreiptinas dėmesys, kad

mūsų šalies edukologų vartojamoje terminologijoje *saviugdos* sąvokai išreikšti neretai pateikiami ir kiti terminai: *ugdymasis* (Šalkauskis, 1992; Laužikas, 1993; Bitinas, 2004; Stulpinas, 2005) arba *savikūra* (Stoškus, 1992; Bagdonavičius, 1995; Dildienė, 1995). Šalia minėtų sinonimiškų terminų vartojama ir daugelis kitų, įvardijančių atskirus *saviugdos* turinio komponentus – *saviaukla*, *savimoka*, *savilava*, *savišvieta* arba įvairiais aspektais apibūdinančių *saviugdos* fenomeną: *saviraiška*, *savireguliacija*, *savianalizė*, *savistaba*, *savikontrolė*, *saviaktualizacija*, *savivertė* (savęs vertinimas), *savigarba*, *savikritika*, *savitvarda*, *savižina* ir kt.

Tyrimo problema nusakoma šiais klausimais: kokia sąvokos *saviugda* etimologija? kokios išskiriamos saviugdos charakteristikos? kaip pasireiškia saviugdos ir ugdymo integralumas?

Tyrimo tikslas – pagrįsti saviugdos konceptą edukologijos požiūriu.

Tyrimo metodai: aprašomoji mokslinių šaltinių analizė, refleksija.

Rezultatai

Saviugdos koncepto semantinis pagrindimas

Ieškant *saviugdos* atitikmenų kitose kalbose (angl. *self-education*; vok. *Selbstbildung*; rus. *самообразование*) pastebėta, kad semantiniu požiūriu pirmoji šio sudurtinio žodžio dalis (angl. *self-*; vok. *Selbst-*; rus. *само-*) pažymi aktyvų veiklos atlikėjo vaidmenį ir siejamas su tokiais asmenybės savybėmis ir dvasinio gyvenimo formomis kaip: savarankiškumas (*self-reliance*, *Selbstständigkeit*), saviraiška (*self-expression*, *Selbstexpression*), savaveiksmiškumas (*self-activity*, *Selbsttätigkeit*), saviveiklumas (*self-activity*, *Selbsttätigkeit*), savireguliacija (*self-regulation*, *Selbstregulation*) (aut. pastaba: šių terminų atitikmenys anglų ir vokiečių kalbomis paimti iš L. Jovaišos (2007) parengto *Enciklopedinio edukologijos žodyno*).

Vokiškoje ir anglosaksiškoje mokslinėje tradicijoje konstruktas *Selbst / Self* nusakomas per sąvoką, kurią socialinių tyrimų atstovai vartoja kaip dalinį sinonimą terminui identitetas (Never, 2009) (aut. pastaba: lietuvių kalboje šiuo atveju *Selbst / Self* atitinka *savasties* sąvoką). Minėtasis konstruktas kartu su identiteto ir asmenybės sąvokomis yra vieni svarbiausių mokslo disciplinose, ieškančiose atsa-

kymų į žmogaus vystymosi probleminius klausimus (Müller, 2011), bei, kaip pateikia P. Never (2009), remdamasis P. Lohauß (1995) mokslinėmis išvalgomis, charakterizuojamas per šias savybes: diferencijuotą, tačiau organizuotą vientisumą, išgyvenant supantį pasaulį; tęstinumą ir kryptingumą, krizių ir esminių pokyčių metu išliekant pačiu savimi, bei visybiškumą. Tuo tarpu R. Reichenbach (1999) pateikia H. Fend (1994) nuomonę, kad *Selbst / Self* reikia suprasti kaip episteminių institutų, orientuotą į mūsų pačių vidinį pasaulį ir suvokimą, kuris yra socialiai paveiktas ir veikia socialinį *Selbst / Self* charakterį. Kartu šis suvokimas, minėto mokslininko teigimu, yra dinamiškas, nukreiptas į kaitą, į didėjimą, į idealo siekimą bei savyje talpinantis asmeninius projektus (*personal projects*), pageidaujamo *Selbst / Self* metmenis, galinčius tapti savęs tobulinimo tikslais.

Kita termino *saviugda* semantinė struktūrinė dalis (*ugdymas*) reiškia pedagoginę kategoriją, apimančią auginimą, švietimą, mokymą, lavinimą, auklėjimą, formavimą (Jovaiša, 2007). *Ugdymo* terminą į lietuvių pedagogikos terminiją įvedęs S. Šalkauskis (1992) nurodo, kad lietuvių kalboje terminas *ugdyti* reiškia *daryti*, kad kas *augtu*, *ūgėtų*, *eitų* aukštyn, o tobulinimo linkmė, vedanti aukštyn, *ugdymui*, minėto mokslininko teigimu, yra esminė. Anglų kalbos terminas *education* lietuviškoje terminijoje, be sąvokos *ugdymas*, apima dar tris sąvokas, išreikštas terminais *švietimas*, *lavinimas*, *auklėjimas* (Bitinas, 2010). Tuos pačius lietuvių kalbos atitikmenis angliškajam terminui *education* galima aptikti ir L. Jovaišos (2007) parengtame *Enciklopediniame edukologijos žodyne*. Semantinei *ugdymo* termino reikšmei apibrėžti šiame tyrime pasitelkiamas atitikmuo vokiečių kalboje – sąvoka *Bildung*, tiksliausiai apibūdinanti termino *ugdymas* kilmę bei dimensijas.

Būtina paminėti, kad Lietuvos edukologijos klasikais S. Šalkauskis (1992), J. Laužikas (1993) ir L. Jovaiša (2007) kaip *ugdymo* termino atitikmenį vokiečių kalboje nurodo terminą *Erziehung*, kuris minėtoje kalboje reiškia ir kitą edukacinę kategoriją – *auklėjimas*. Todėl lietuviškuose moksliniuose šaltiniuose dažnai aptinkama, kad *ugdymas* vokiečių kalboje atitinka *Erziehung im breiten Sinne*, o tai lietuviškai reikštų – *auklėjimas plačiąja reikšme* (*aut. pastaba*: tokį terminą iki praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio vartojo ir Lietuvos edukologai, kol jis prof. J. Laužiko siūlymu pakeistas terminu *ugdymas* (Bitinas, 2010)). Dabartiniame Europos švietimo informacijos tinklo (*Eurydice*) parengtame daugiakalbiame Europos švietimo sistemų tezaure (*Thesaurus for Education Systems in Europe – TESE*) baziniam *ugdymo* terminui (angl. *education*) tezaure TESE vokiečių kalba pateiktas atitikmuo *Bildung*.

Analizuojant vokiškosios sąvokos *Bildung* istorinę genezę, aptinkama, kad tik nuo XVIII a. pab. ši sąvoka tapo kertine vokiečių pedagogikoje (Diederich, Tenorth, 1997), vis labiau išgalėdama vokiečių kalboje *ugdymui* apibrėžti bei reikšdama žmogaus pavidalinimą bei formavimą pagal tam tikrą siekiamą paveikslą dvejopa prasme: 1) paveikslas, pavidalas tam tikro siekiamo konkretaus tikslo ir 2 pavidalas tam tikros neapbrėptos dvasinės visybės (Laužikas, 1993). Tame pačiame XVIII a. garsūs to meto vokiečių pedagogikos ir filosofijos atstovai I. Kant (1724–1804), W. von Humboldt (1767–1835) ir W. F. Hegel (1770–1831) terminui *Bildung*, be pagrindinės, priskyrė ir visiškai naują – *saviugdą* reikšmę atitinkančią dimensiją.

W. von Humboldt (1792–1960) požiūriu, *Bildung* (liet. k. *ugdymas*) suprantamas kaip sužadintimas žmogaus turimų galių, kurių valdymas pasireiškia per pasaulio pažinimą ir per paties ugdytinio nusistatyto asmenybės idealo siekimą. *Bildung* (liet. k. *ugdymas*), šio vieno žinomiausio pedagogikos teoretikų požiūriu, kartu apibūdinamas kaip aktyvus procesas, kuriame besiuogdantis individas yra subjektas, o ne įvykių objektas. Šia prasme *ugdymas* reiškia asmenybės vystymą visomis prasmėmis. Visos žmogaus galios, W. von Humboldt teigimu, turi būti suformuotos tarpusavyje subalansuotu santykiu, o žmogaus pašaukimas turi būti aukščiausias ir proporcingiausias savo galių sujungimas į visumą (Humboldt, (1792–1960)). W. von Humboldt amžininkas W. F. Hegel (1997) pabrėžia, kad, ugdydamas save, individas tampa tuo, kas jis yra savyje, o *saviugda* yra tai, kieno dėka individas turi vertę ir tikrovę. Tuo tarpu I. Kant (1990) *ugdymą* įvardija kaip laisva valia veikiančio žmogaus būtinybę, kaip sąlygą asmeninio sprendimo formavimuisi.

Apibendrinimui verta akcentuoti, kad sąvokos *Bildung*, kuri vokiečių kalboje be reikšmės *ugdymas* turi ir keletą kitų (*sudarymas*, *sukūrimas*, *švietimas*, *lavinimas*, *mokslas*), semantika susijusi su senosios vokiečių kalbos terminais (*Bildunga*, *Schöpfung* (*su*)*kūrimas*), *Bildnis* (*portretas*), *Gestalt* (*forma*, *pavidalas*)), apibūdinančiais žmogaus formavimo *buvimo žmogumi* formas, jo protinius gebėjimus. *Bildung* sąvoka reiškia procesą (*ugdytis*), o taip pat ir būseną (*būti išugdytam*). Jei antroji termino *Bildung* reikšmė siejama su aiškiai apibrėžtu ugdyto idealu, kurio siekiama ugdyto procese, tai pirmoji *Bildung* definicija labiau tinkama moderniai, dinamiškai ir holistinei ugdyto koncepcijai, siejamai su visą gyvenimą trunkančiu žmogaus vystymosi procesu, apibūdinti. Pastaroji ugdyto samprata, išreiškianti *saviugdą* dimensiją, ypač akcentuojama šio laikmečio vokiečių edukologų darbuose (Kössler, 1989; Klafki, 1991; Lenzen, 1997; Schäfer, 2001; Tiersch,

2004; Vollmer, 2005; Arnold, 2010; von Carlsburg, Wehr, 2010 ir kt). Nepaisant visų definicijų, vis dar aptinkama nuomonė, kad *Bildung* samprata išlieka neapibrėžta, o jos atskleidimas bus aktualus tol, kol žmonės bus orientuojami į savęs formavimą (aut. pastaba: *į saviugdą*) (Reichenbach, 1999).

Saviugdų charakteristikos

1 charakteristika: saviugda – ugdymo siekinys

Vienas svarbiausių formalios švietimo sistemos uždavinių – parengti žmogų kompetentingai saviugdai per visą jo gyvenimą (Jucevičienė, 1997). H. Tiersch (2004) nuomone, asmenybės ugdymą *nusako kritiškas saviveiklumas, orientuotas į maksimaliai gero, sėkmingo gyvenimo paveikslą, kuriame asmuo randa savo kryptį* (Tiersch, 2004, p. 240). Žmogaus tapsmas priklauso nuo dvejopų veikiančių jėgų: 1) nuo pačioje prigimtyje glūdinčių ir sava-veiksmiškai išsiskleidžiant veikiančių žmogaus, kaip individo, vystymąsi ir 2) nuo išorės teikiamų dirgių, kurie individo vidines jėgas iškelia iš potencijos į aktualumą ir nukreipia tam tikra daugiau ar mažiau norima kryptimi (Laužikas, 1993). Taigi, kad ugdymas pereitų į saviugdą, reikia tam tikrų išorinių sąlygų ir vidinių prielaidų. Ugdymas, kaip išorinis veiksnys, formuoja vidines asmens jėgas ir tokius svarbius saviugdų ypatumus, kaip sąmoningumas, savarankiškumas, domėjimasis savo vidiniu pasauliu, savęs pažinimas, savęs vertinimas, valia (Dildienė, 1995).

S. Šalkauskis (1992) ugdytinio gyvenime išskiria tris svarbius tarpsnius: 1) iš pradžių eina tarpsnis, kuriuo turi vietos tik ugdymas, o sąmoninga saviugda dar nėra galima (tai yra pradinis tarpsnis ugdytinio gyvenime); 2) paskui ateina vidurinis tarpsnis, kuriuo ugdymas susipina su saviugdą; 3) atbaigiamuoju tarpsniu yra tik saviugda (aut. pastaba: S. Šalkauskis vartojo *ugdymosi* terminą). Pradiniu tarpsniu ugdytinis yra tik veiksnys, viduriniu – veiksnys ir veiksnys, atbaigiamuoju – tik veiksnys (Šalkauskis, 1992). Tuo tarpu T. Bulajeva (2001), remdamasi M. S. Knowles (1975), pateikia pedagoginį ir andragoginį saviugdų modelius. Minėtos mokslininkės teigimu, mokydamiesi saviugdų, besiuogdantieji turėtų palaipsniui nuo pedagoginio modelio eiti prie andragoginio, kai ugdytiniai pamažu perima iniciatyvą, valdymą ir kontrolę, toliau mokosi be kitų pagalbos, savarankiškai diagnozuodami savo mokymosi poreikius, numatydami tikslus, susirasdami reikalingus šaltinius, savarankiškai pasirinkdami mokymosi strategiją ir galiausiai patys įvertindami įgytas žinias ir padarytą pažangą. Vadinas, pagal tai, kaip ugdytinis savarankiškėja, ugdymo procese vis daugiau vietos turi atsirasti asmenybės saviugdai.

Taigi, asmenybės saviugdą šiuo atveju galima apibūdinti kaip refleksyvių ir transformatyvių mo-

kymosi procesų rezultata, galutinį ugdymo siekinį. Kaip pastebi S. Šalkauskis (1992), visas ugdymo prasingumas glūdi jo tendencijoje pasidaryti nebereikalingam. Galutinis asmenybės susiformavimas įvyksta laisvu ir sąmoningu jos apsisprendimu. Bet šitas apsisprendimas paprastai negalėtų įvykti, jei ugdymas neitų saviugdų linkme: ugdymas turi ruošti ugdytinį saviugdai ir turi baigtis saviugda (Šalkauskis, 1992).

2 charakteristika: saviugda – ugdymo priemonė ir forma

S. Šalkauskio (1992) teigimu, klaidinga manyti, kad *saviugda* prasideda tik tada, kai ugdymas jau baigtas. Saviugda, minėto lietuvių pedagogikos klasiko nuomone, ne tik yra ugdymo apvainikavimas, bet ir jo priemonė, ir todėl pirma, negu saviugda įgyja visai savarankiškos reikšmės, ji turi eiti ugdomąja priemone pačiam ugdymui. Saviugdų, kaip geriausio asmenybės tobulinimo metodo, svarbą pabrėžė ir Vydūnas, teigdamas: *Iš tikrųjų žmogus ir greičiausiai auga pats save augindamas. Jis, kurs praeina iš kūrybos valios, turi su savo valia susitikti su ja. Tuomet tai jis visaip tarpsta* (Vydūnas, 1990, p. 255).

Saviugdų, kaip ugdymo priemonės ir formos, idėja ypač ryški vokiečių edukologų darbuose. Įvairiose ugdymo problematikos sprendimų paieškose išryškintas ugdytinio aktyvumas ir savarankiškumas, gebėjimas užsiimti saviugdą bei ugdymo ir saviugdų integralumas. Pvz., R. Arnold (2010), ugdymą apibūdina kaip sėkmingos savitransformacijos ir nuolatinio asmenybės vystymo(si) procesą, kurio sėkmė labiausiai priklauso nuo savimokos ir gebėjimo reflektuoti kompetencijų. Visos kitos individa įgalinančios prielaidos, minėto mokslininko teigimu, yra siejamos su edukacine intervencija ir ugdymo procese visada užima antraeilę poziciją. Ugdymas grindžiamas atsakomybe už savo mąstymą, veiksmus, elgesį ir ateitį, taip pat apima *saviugdą* bei savęs atradimą, kur reikšmingais tampa atitinkami besiuogdančiojo poreikiai (von Carlsburg, Wehr, 2010). Žmogus ne ugdomas, bet ugdomosi save pats (Vollmer, 2005). Saviugda – tai ugdomoji veikla, kurioje pabrėžiama paties individo atsakomybė bei refleksyvus sumanymas pažinti patį save (Beisenherz, 1999).

G. E. Schäfer (2001) ugdymo procesų analizės kontekste išsako ugdymo idėją, paremtą šiomis tezėmis (aut. pastaba: šioje publikacijoje pateikiamos trys pirmosios tezės): 1) Ugdymas siejamas su saviveiklumu. Neįmanoma būti išugdytam, ugdytis reikia pačiam. 2) Ugdymas vyksta dėl individualių prasmų atradimų arba praradimų. Prasmę įmanoma atrasti tik pačiam, o ne kažkam tarpininkaujant. 3) Prasmė kyla ne tik iš to, kas sužinoma ar veikia-

ma, tačiau dar labiau iš to, kaip tai, kas sužinoma ar veikama, sugrupuojama ir priskiriama tam, kas iki šiol buvo sužinota ir veikta. Šiuo atžvilgiu ugdymo procese derinama jau turima individuali patirtis su naujai įgyta dabartinės situacijos patirtimi, o tai reiškia teigiamus arba neigiamus santykius su savo istorija.

Saviugda analizuojamu atveju traktuojama kaip ugdymo forma, vykstanti per gabumų potencialo, asmeninių (tokių kaip nuostatos ir savireguliacija) ir išorinių faktorių sąveiką bei sudaranti prielaidas ugdytinio atitinkamų gebėjimų plėtočiai (Atli, 2008). Bet kokia ugdymoji veikla apima ir saviugdą, kuri savo ruožtu yra pati efektyviausia ugdymo forma ir priemonė.

3 charakteristika: saviugda – holistinis asmenybės tobulėjimo procesas

Kaip pastebi R. Baublienė (1998), šiandien ypač aktuali ir įkvepianti senovės graikų saviugdų samprata, savęs tobulinimąsi teigianti per savęs pažinimą, aktyvų sielos ir kūno harmonijos siekimą, valingą savųjų gebėjimų lavinimą. *Pažink save* – sakė Antikos mąstytojai, o būties apmąstymai, gyvenimo prasmės paieškos ir išminties siekis buvo laikomi žmogaus orumą atitinkančiu gyvenimo būdu. Remiantis šiuo požiūriu, savo stiprybių suvokimas, vertybių nusistatymas bei žinojimas, kas esame, yra esminiai dalykai, padedantys asmeniui siekti gerovės.

Būtiniausias savęs ugdymo sąlygos yra mūsų sąmonės aktyvumas, savo netobulumo suvokimas, tvirtas noras įveikti tą netobulumą, keistis (Bagdonavičius, 1995). Žmogus pats turi norėti užsiimti saviugda bei siekti savo tikslo („norėti augti ir pats susirasti gyvenimo taką“), nebijodamas suklysti. Šis

asmenybės augimo kelias daug vertingesnis, negu būti ugdomam kito asmens: *Geriau yra klaidžioti savo galiomis pasitikint, negu vaikščioti tikru keliu kitam vedžiojant. Kitokio kelio augti nėra* (Vydūnas, 2006, p. 110).

Kad mokėtų organizuoti bei realizuoti saviugdą, asmuo turi turėti pakankamai motyvų ir būti kvalifikuotas edukacine prasme. Saviugdų procesą, V. Spurgos (1999) teigimu, sąlygiškai galima skirstyti į tris pagrindines dalis, jas įvardijant kaip: „*žinojimą*“ (reikia pažinti save ir teisingai bei įvairiapusiškai įvertinti), „*norėjimą*“ (blokas prielaidų, apimančių tobulinimosi motyvus ir norus daugiau pasiekti gyvenime) ir „*mokėjimą*“ (saviugdų būdų, metodų žinojimas ir mokėjimas jais naudotis). Minėto mokslininko tvirtinimu, tik tada, kai individas suvokia saviugdą esmę, reikšmę ir būtinumą, yra susipažinęs su saviugdų metodais, geba sąmoningai kelti sau atitinkamas užduotis bei stengiasi jas įvykdyti, tik tada galima teigti, jog jis ėmėsi saviugdą (Spurga, 1999).

Nors aptinkama nuomonių, kad saviugda, gali būti ir neorganizuota bei trumpalaikė, nebūtinai turinti ilgalaikius savęs kūrimo tikslus, aptariant saviugdą kaip nuolatinį asmenybės tobulėjimo procesą, šio požiūrio reikėtų atsisakyti. Apžvelgiant Lietuvos edukologų, analizavusių įvairius saviugdų aspektus, darbus (1 lentelė), galima išžvelgti bendrą sutarimą, kad asmenybės saviugdų procese išskiriami trys svarbiausi *saviugdų indikatoriai* – *sąmoningumas*, *kryptingumas* ir *sisteminumas*. Taip pat svarbu akcentuoti, kad saviugdoje svarbiausia – asmenybės keitimosi procesas teigiama linkme. Todėl saviugdą galima apibrėžti ir kaip asmenybę į aukštesnį lygmenį transformuojantį nuolatinio tobulėjimo procesą.

1 lentelė. *Saviugdų, kaip asmenybės tobulėjimo proceso, samprata Lietuvos edukologų požiūriu*

Saviugdų termino reikšmė	Autorius
Kryptingas tobulėjimas, kai žmogus, adekvačiai įvertinęs savo asmeninį lygį ir galimybes, pats nusistato tobulėjimo kryptį, išsikelia tikslus, pasirenka priimtinius ugdymosi būdus ir aktyviai siekdamas užsibrėžto tikslo tobulina savo asmenybę, plečia ir gilina žinojimą bei tobulina veiklos būdus	Baublienė, 1998
Sąmoningas, kryptingas paties individo autonomiškai reguliuojamas, valdomas ir kontroliuojamas pažinimo procesas, nukreiptas į visapusišką savo asmenybės įvairių (psichinių, intelektinių, dorovinių ir kt.) savybių tobulinimą pagal reikšmingus vertybių modelius, įvairių gebėjimų ir įgūdžių, reikalingų pažangai užtikrinti, socialinei aplinkai ir žmogaus praktinei veiklai tobulinti, lavinimą	Bulajeva, 2001
Sąmoningos asmens pastangos, kurių tikslas – slopinti bei šalinti savo trūkumus ir tobulinti jau turimas teigiamas savybes bei ugdyti naujas	Dapkienė, 2006
Sąmoningos asmens pastangos, kurių tikslas – slopinti bei šalinti savo trūkumus ir, analogiškai, tobulinti jau turimas teigiamas savybes bei ugdyti naujas. Esminiai momentai yra tie, kad saviugda – sąmoninga, kryptinga ir sisteminga veikla	Spurga, 1999
Sąmoninga, kryptinga žmogaus veikla, kuria siekiama tobulinti savo psichines, socialines ypatybes pagal visuomeninio ugdymo ir socialinių sąlygų, visuomenei reikšmingų orientacijų modelį	Vaitkevičius, 1995

R. Baublienės (2003) teigimu, saviugda gali būti suprantama kaip bendras asmenybės tobulėji-

mas, bet gali būti ir konkretizuota saviugda, t. y. nusiteikimas konkretiems saviugdų veiksmams, sie-

kiant susiformuoti kokius nors atskirus asmenybės bruožus ar sėkmingai atlikti kokią nors veiklą. Pastarasis požiūris aptinkamas daugelio Lietuvos tyrėjų (Baublienė, 1998; Dadelo, 2000; Tubelis, 2001; Batutis, 2003; Ivaškienė, Čepelionienė, 2005; Kardelienė, Masiliauskas, Kardelis, Trinkūnienė, 2009 ir kt.) mokslinėse išvalgose, tyrimų objektu pasirenkant konkrečios asmenybės dimensijos (dažniausiai fizinės) saviugdą problematiką.

Kadangi išskiriami įvairūs asmenybės būties būdai (pvz., L. Jovaiša (2010) nurodo: 1) santykius su atskirais gyvenimo reiškiniais; 2) santykius su vieta; 3) santykius su atgamčiu; 4) santykius su savimi ir šalia esančiais; 5) refleksiją, įgalinančią tarsi „ištrūkti“ iš gyvenimo ir iš šalies pažiūrėti į jį ir į save) bei skirtingos žmogaus prigimtinės dimensijos (pvz., W. James (1890) išskiria tris – materialinę, socialinę ir dvasinę; R. S. Covey (2007) keturias – fizinę, protinę, socialinę ir dvasinę – asmenybės dimensijas), asmenybės saviugdą tikslingiausia analizuoti kaip holistinį procesą bei sieti su visomis asmenybės savęs tobulinimosi kryptimis. Šiam požiūriui iliustruoti galima pasitelkti Vydūno išvalgas, kur saviugda siejama su skirtingomis asmenybės savipildos sritimis: *Pirma tampa valdovu savo asmens, pradedant nuo kūno ir pakylant link minčių ir sąvokų galių. Toliau jis į aiškesnę santykį pareina su savo uždaviniais, kurie jam pasidaro iš aplinkybių ir iš jo gabumų. Ir pagaliau žmogui šis augimas ir savęs auginimas pavyksta tik jam atbojant vieną sąlygą. Neužtenka jam pasitikti pasaulį ir jo galias, jo organus ir įspūdžius ir kitus žmones. Ne, žmogus turi pasistengti numanyti savo asmenybės ir visos esties pagrindą ir jam pasišvesti. Tuomet visos aukščiausios galios pradeda jam atsiverti, būtent, tikroji galingoji valia, išmintis ir meilė.* (Vydūnas, 1992, p. 255). Taigi, šiuo atveju saviugdą reikėtų suprasti kaip sąmoningą, kryptingą, organizuotą, sistemingą, holistinį, nuolatinį asmenybės tobulėjimą.

Saviugdą ir ugdymo integralumas

J. Laužiko (1993) teigimu, ugdymo ir saviugdą veiksmo pagrindas yra diferenciacija ir integracija (*aut. pastaba*: J. Laužikas vartojo *ugdymosi* terminą). Ugdymas ir saviugda, mokslininko teigimu, diferencijuojasi į atskirus aspektus ir kartais būna vienas nuo kito mažiau priklausomas, bet jų produktyvi įtaka, kurianti asmenybę, gali būti tik atitinkamai integruotas veiksmas: *Tik atitinkamai ugdymas ir ugdymasis integruojamas gali suformuoti vertingą ir kūrybingą asmenybę* (Laužikas, 1993, p. 233). Ugdymas parengia žmogų saviugdai, o saviugda savo ruožtu labai palankiai veikia visą ugdymo vyksmą, pakylėja jį į naują, aukštesnę pakopą (Dildienė,

1995). Profesionaliai organizuojama saviugda sietina su tam tikra „paremiančia“ išorine sistema, kuri turi būti parengta įvertinant daugybę saviugdą poreikių ir situacijų, t. y. sistema, kuri padėtų žmogui nusistatyti konkretaus žinojimo ar kitos kokybės asmeninį lygį, atsižvelgiant į perspektyvos viziją padėtų formuoti saviugdą tikslus, pasiūlytų reikalingą informaciją, alternatyvius saviugdą kelius ir būdus, pageidaujant – ir pedagogo dalyvavimą (Jucevičienė, 1997).

Saviugdą negalima priešpriešinti ugdymui – tiek ugdymo, tiek saviugdą tikslas yra visų žmogaus vidinių galių darnos siekimas. Remiantis L. Jovaišos (2011) mokslinėmis išvalgomis, galima teigti, kad tobulinimasis vien savo jėgomis niekada nebus vaisingas. Jis tiesiog neįmanomas. Žmogaus, kuris atmeta autoritetinį žinojimą, kuris tikrovės pažinime remiasi tik savo galiomis, savo asmenine nuomone, ir tiki tik savo žinojimo bei nuomonės teisingumu, žinojimas esti ribotas, jis negali visapusiškai pažinti tikrovės reiškinį ir konstruoti objektyvių prasmų (Bulajeva, 2007).

R. Arnold (2010) įsitikinimu, bet koks ugdymas poveikis yra susijęs su subjekto savarankišku tobulėjimu, o saviugdą proceso priešpriešinimas ugdymui tėra tik vienas iš požiūrių, o ne empiriniais tyrimais patvirtintas faktas. Sutvirtindamas savo nuomonę, mokslininkas pateikia ir W. Böhme (1994) išsakytą mintį, kad bet koks ugdymas iš tiesų yra ir asmeninis savęs formavimo procesas. Aukščiausias integracijos laipsnis pasiekiamas tuo atveju, kai ugdymas susilieja su saviugdą, kai saviugdą tampa integracine asmenybės dalimi. Integruotas ugdymas įgalina asmenybę tapti savo veiksmų ir iš aplinkos teikiamų veiksmų valdovu ir padaro laisvą apsispręsti savo egzistencijai (Laužikas, 1993).

Išvados

1. Saviugdą edukologijos požiūriu, kaip esminis šios mokslo šakos konceptas, siejama ne tik su individualiu asmens tobulėjimo procesu, kuriame pabrėžiamas asmenybės sąmoningumas, savarankiškumas ir saviraiška, bet ir su modernia, dinamiška ir holistine ugdymo koncepcija, siejama su visą gyvenimą trunkančiu žmogaus vystymosi procesu.
2. Vietoje saviugdą sąvokos lietuviškoje edukologijos terminologijoje dažnai vartojami sinonimiški *ugdymosi* ir *savikūros* terminai, tačiau saviugdą sąvokos nereikėtų tapatinti su terminais, įvardijančių atskirus saviugdą turinio komponentus (*saviaukla, savimoka, savilava, savišvieta*) bei definicijomis, kurios tik įvairiais aspektais apibūdina saviugdą fenomeną.

3. Saviugdodis konceptas traktuojamas nevienareikšmiai. Edukologijos požiūriu išskiriamos trys pagrindinės saviugdodis charakteristikos: saviugda – ugdymo siekinys, saviugda – ugdymo priemonė ir forma, saviugda – asmenybės tobulėjimo (vystymosi) procesas. Pirmasis požiūris remiasi prielaida, kad visas ugdymo prasmingumas glūdi jo tendencijoje pasidaryti nebereikalingam. Ugdymo procesas turi būti orientuotas į saviugdą ir baigtis saviugda. Antruoju atveju saviugda įvardijama kaip veiksmingiausia ugdymo priemonė ir forma, kurioje išryškinaamas ugdytinio aktyvumas ir savarankiškumas, gebėjimas užsiimti saviugda. Remiantis trečiuoju požiūriu, *saviugda* traktuojama kaip sąmoningas, kryptingas, organizuotas, sistemingas, holistinis, nuolatinis asmenybės tobulėjimas, kurio procese pats asmuo prisiima atsakomybę už tobulėjimo kryptį, tikslus, būdus ir galutinį rezultatą, siejamą su visų pagrindinių asmenybės dimensijų pozityviais pokyčiais ir gyvenimo kokybe.
4. Saviugdodis negalima priešpriešinti ugdymui: tiek ugdymo, tiek saviugdodis tikslas – visų žmogaus vidinių galių darnos siekimas. Bet koks ugdomas poveikis siejasi su saviugdodis procesu. Tik atitinkamai integruojant ugdymą, ir saviugdą galima suformuoti pilnavertę asmenybę.

Literatūra

1. Arnold R., 2010, *Selbstbildung oder: wer kann ich werden und wenn ja wie?* Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren.
2. Atli N., 2008, *Begabungsorientierte, selbsttätige und interaktive Bildung für Kinder im Vorschulalter und jüngere Kinder mit hohen Begabungspotenzialen. Inaugural-Dissertation.* Münster: Westfälische Wilhelms-Universität.
3. Bagdonavičius V., 1995, *Savikūros pradmenys.* Vilnius: Lietuvos etinės kultūros draugija „Ethos“.
4. Batutis O., 2003, *Moksleivių požiūris į fizinę saviugdą ir jo ugdymo galimybės mokykloje. Daktaro disertacija.* Lietuvos kūno kultūros akademija.
5. Baublienė R., 1998, *Moterų asmenybės saviugda aerobikos edukacine sistema. Daktaro disertacija.* Lietuvos kūno kultūros akademija.
6. Baublienė R., 2003, *Asmenybės raida ir nuolatinė saviugda.* Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija.
7. Beisenherz H. G., 1999, *Kinderarmut und Selbstbildung: Neue Risiken der Exklusion angesichts veränderter Sozialisation in der Postmodernen.* München: Deutsches Jugendinstitut.
8. Bitinas B., 2004, *Hodegetika.* Vilnius: UAB „Kron-ta“.
9. Bitinas B., 2010, *Edukologijos terminų problema. Gyvenimas ugdymo verpetuose.* Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. P. 121–136.
10. Böhm W., 1994, *Wörterbuch der Pädagogik.* 14 Auflage. Stuttgart.
11. Bulajeva T., 2001, *Pedagogų saviugdodis veiksniai švietimo kaitos sąlygomis. Daktaro disertacija.* Vilniaus universitetas.
12. Bulajeva T., 2007, *Suaugusiųjų ugdymas: kritinio sąmoningumo link. LOGOS.* Nr. 50. P. 167–175.
13. Covey R. St., 2007, *8-asis įprotis.* Vilnius: Alma littera.
14. Dadelo S., 2000, *Lietuvos teisės akademijos studentų fizinis lavinimas taikant saviugdą. Daktaro disertacija.* Vilniaus pedagoginis universitetas.
15. Dapkienė S., 2006, *Mokomės vadovauti. Į pagalbą mokiniui, ypač aktyvistui, lyderiui.* Šiauliai: Šiaulių universitetas.
16. Diederich J., Tenorth H. E., 1997, *Theorie der Schule. Ein Studienbuch.* Berlin: Cornelsen.
17. Dildienė A., 1995, *Savęs vertinimas ir savikūra.* Vilnius: Vilnius: Lietuvos etinės kultūros draugija „Ethos“.
18. Fend H., 1994, *Die Entdeckung des Selbst und die Verarbeitung der Pubertät.* Entwicklungspsychologie der Adoleszenz in der Moderne, Band III. Bern u.a.: Huber.
19. Hegel G. W. F., 1997, *Dvasios fenomenologija.* Vilnius: UAB „Pradai“.
20. Humboldt W. (1792/1960): *Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen.* In: *Humboldt, W. Schriften zur Anthropologie und Geschichte/Werke.* Flitner, A./Giel, K. (Hrsg.). P. 56–233. Darmstadt.
21. Ivaškienė V., Čepelionienė V., 2005, *Studentų fizinis ugdymas ir saviugda.* Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija.
22. James W., 1890, *Principles of psychology.* Chicago. Encyclopedia Britannica.
23. Jovaiša L., 2007, *Enciklopedinis edukologijos žodynas.* Vilnius: Gimtasis žodis.
24. Jovaiša L., 2010, *Saviugda šiandien.* Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
25. Jovaiša L., 2011, *Edukologija. Edukologijos įvadas, edukologijos pradmenys.* Vilnius: Agora.
26. Jucevičienė P., 1997, *Ugdymo mokslo raida nuo pedagogikos iki šiuolaikinės edukologijos.* Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
27. Kantas I., 1990, *Apie pedagogiką.* Kaunas: Šviesa.
28. Kardelienė L., Masiliauskas D., Kardelis K., Trinkūnienė L., 2009, *Kūno kultūros mokytojų saviugda: fizinio aktyvumo motyvai ir formos laisvalaikiu. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas.* Nr. 2 (73). P. 35–42.
29. Klafki W., 1991, *Neue Studien zur Bildungstheorie und Didaktik. Zeitgemäße Allgemeinbildung und kritisch-konstruktive Didaktik.* 2.erw. Aufl. Weinheim, Basel.
30. Knowles M., 1975, *Self-directed learning. A Guide for Learners and Teachers.* Cambridge: Adult Education.
31. Kössler H., 1989, *Bildung und Identität. H. Kössler (Hrsg.). Identität: Fünf Vorträge.* P. 51–65. Erlanger.
32. Laužikas J., 1993, *Rinkiniai raštai.* I tomas. Kaunas: Šviesa.
33. Lenzen D., 1997, *Lösen die Begriffe Selbstorganisa-*

- tion, Autopoiesis und Emergenz den Bildungsbegriff ab? Niklas Luhmann zum 70. Geburtstag. *Zeitschrift für Pädagogik*. Nr. 43/1997 (6). S. 949–968.
34. Lohauß P., 1995, *Moderne Identität und Gesellschaft: Theorien und Konzepte*. Opladen.
 35. Müller J. G., 2011, Selbstwert und Bewegung. Eine empirische Studie zur Förderung des Selbstwertgefühls von Schülern mit Lernbehinderungen durch das Medium Bewegung und eine Analyse möglicher Wirkfaktoren. *Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Erziehungswissenschaften*. Dortmund: Technische Universität Dortmund.
 36. Müller U., 2002, Professionelles Handeln lernen durch Selbstbildung? Eine integrative Rahmenkonzeption zur Weiterbildung der Weiterbildner. In: Dewe B.; Wiesner G.; Wittpoth J. (Hg.): *Professionswissen und erwachsenenpädagogisches Handeln. Dokumentation der Jahrestagung der Sektion Erwachsenenbildung in der DgE*. Bertelsmann: Bielefeld. P. 113–124.
 37. Never P., 2009, Zur individuell-sozialen Identitätsformation junger Erwachsener. Selbstbildung und die Bedeutung der beruflichen Identität. *Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doctor Philosophie*. Rostock: Universität Rostock.
 38. Reichenbach R., 1999, Demokratisches Selbst und dilettantisches Subjekt. Demokratische Bildung und Erziehung in der Spätmoderne. *Habilitationsschrift*. Freiburg: Universität Freiburg.
 39. Schäfer G. E., 2001, *Bildungsprozesse im Kindesalter: Selbstbildung, Erfahrung und Lernen in der frühen Kindheit*. – 2. Aufl. – Weinheim; München. <[http://books.google.lt/books?id=MoLISRtCzfcC&printsec=frontcover&dq=Sch%C3%A4fer,+G.+E.+\(2001\):+Bildungsprozesse+im+Kindesalter:+Selbstbildung,+Erfahrung+und+Lernen+in+der&hl=lt&sa=X&ei=7irIT5fuNO-N4gTQ0-0d&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](http://books.google.lt/books?id=MoLISRtCzfcC&printsec=frontcover&dq=Sch%C3%A4fer,+G.+E.+(2001):+Bildungsprozesse+im+Kindesalter:+Selbstbildung,+Erfahrung+und+Lernen+in+der&hl=lt&sa=X&ei=7irIT5fuNO-N4gTQ0-0d&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)>. [Žiūrėta 2012-06-01].
 40. Spurga V., 1999, *Saviugdos pagrindai*. Vilnius: Lietuvos etinės kultūros draugija „Ethos“.
 41. Stoškus K., 1992, *Žmogaus savikūra*. Vilnius: Lietuvos etinės kultūros draugija „Ethos“.
 42. Stulpinas T., 2005, *Ugdymo perspektyvos: idealai, tikslai, uždaviniai*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
 43. Šalkauskis S., 1992, *Rinkiniai raštai. Pedagoginės studijos*. I knyga. Vilnius: Leidybos centras.
 44. Thesaurus for Education Systems in Europe – TESE. <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/tese_en.php>.
 45. Tiersch H., 2004, Bildung und Soziale Arbeit. In: Otto, H.-U./Rauschenbach, T. (Hrsg.): *Die andere Seite der Bildung. Zum Verhältnis von formellen und informellen Bildungsprozessen*. Wiesbaden. S. 237–252.
 46. Vaitkevičius J., 1995, *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius: Egalda.
 47. Tubelis L., 2001, Studentų fizinės saviugdos skatinimo sistema ir jos efektyvumas. *Daktaro disertacija*. Vilniaus pedagoginis universitetas.
 48. Vydūnas, 1990, *Raštai*. I tomas. Vilnius: Mintis.
 49. Vydūnas, 1991, *Raštai*. II tomas. Vilnius: Mintis.
 50. Vydūnas, 1992, *Raštai*. III tomas. Vilnius: Mintis.
 51. Vydūnas, 2006, *Žvilgsnis į gyvenimo gelmes*. Klaipėda: Litera.
 52. Vollmer K., 2005, *Das Fachwörterbuch für Erzieherinnen und pädagogische Fachkräfte*. 1. Auflage. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder.
 53. Von Carlsburg G.-B., Wehr H., 2010, *Bildung zur Selbstbildung. Konzepte der Professionalisierung und Persönlichkeitsentwicklung im Lehrerberuf*. Augsburg: Brigg Pädagogik Verlag GmbH.
 54. Шуклина Е. А., 1999, Самообразование как отрасль социологического знания. *Социология образования*. P. 87–94.

THE REASONING OF THE CONCEPT OF SELF-EDUCATION FROM THE POINT OF VIEW OF THE EDUCATION SCIENCE

Saulius Vaivada

Summary

In this article, the concept of self-education from the point of view of the education science has been based according to the descriptive analysis of the scientific sources and reflection by the author. The topic of this research is proposed by these problem questions: what is the etymology of the concept of self-education? What characteristics of the different self-education concept are distinguished? How does integrity of self-education and education assert? The aim of the research is to reason the concept of self-education on the attitude of the education science.

The definition of the concept of self-education from the attitude of the education science is aggravated by the ambiguous understanding of this process. In the terminology of Lithuanian education science, there are given synonymous terms such as education and self-creation which express the conception of self-education and there are also used other expressions which name separate components of the self-education content or define the self-education phenomenon in various aspects. According to this point of view, the first part of the word self-education indicates an active role of the activity performer and it is related to personal features and forms of the spiritual life such as: self-reliance, self-expression, self-effectiveness, self-activity, self-regulation. The other semantic structural part (education) of the term self-education derives from a German term Bildung which means the process (to educate) and also the state (to be educated). If the

second meaning of the term *Bildung* is related to a clearly defined education ideal which is aimed at in the education process, the first definition is more suitable to define a modern, dynamic and holistic education conception which is related to the human's lifelong education process.

According to the point of view of the education science, there are distinguished these main self-education characteristics such as: self-education – the objective of education, self-education – a means and form of the education, self-education – the perfection process of the personality (development). The aim of both education and self-education is the harmony pursuit of all human internal force. Any effect of education is related to the self-education process. It is possible to form a valuable personality only when properly integrating education and self-education.

Key words: education, self-education, the aim of education, form and means of education, the process of personality perfection, integrity of education and self-education.

SAVIUGDOS KONCEPTO PAGRINDIMAS EDUKOLOGIJOS POŽIŪRIU

Saulius Vaivada

Santrauka

Šiame straipsnyje remiantis aprašomąja mokslinių šaltinių analize bei autoriaus refleksija pagrindžiamas saviugdų konceptas edukologijos požiūriu. *Tyrimo problema* nusakoma šiais klausimais: kokia sąvokos *saviugda* etimologija? kokios išskiriamos skirtingos saviugdų koncepto charakteristikos? kaip pasireiškia saviugdų ir ugdymo integralumas? *Tyrimo tikslas* – pagrįsti saviugdų konceptą edukologijos požiūriu.

Saviugdų konceptą apibrėžti edukologijos požiūriu apsunkina šio proceso nevienareikšmis supratimas. Lietuviškoje edukologijos terminologijoje *saviugdų* sąvokai išreikšti neretai pateikiami sinonimiški terminai *ugdymasis* arba *savikūra*, taip pat vartojama ir daugelis kitų, įvardijančių atskirus *saviugdų* turinio komponentus arba įvairiais aspektais apibūdinančių *saviugdų* fenomeną. Semantiniu požiūriu pirmoji saviugdų (angl. *self-education*) žodžio dalis (angl. *self*) pažymi aktyvų veiklos atlikėjo vaidmenį ir siejamas su tokiomis asmenybės savybėmis ir dvasinio gyvenimo formomis kaip: savarankiškumas (*self-reliance*), saviraiška (*self-expression*), savaveiksmiškumas (*self-activity*), saviveiklumas (*self-activity*), savireguliacija (*self-regulation*). Kita termino *saviugda* semantinė struktūrinė dalis (*ugdymas*), kildinama nuo vokiškojo termino *Bildung*, reiškia procesą (*ugdytis*), o taip pat ir būseną (*būti išugdytam*). Jei antroji termino *Bildung* reikšmė siejama su aiškiai apibrėžtu ugdymo idealu, kurio siekiama ugdymo procese, tai pirmoji definicija labiau tinkama apibūdinti modernią, dinamišką ir holistinę ugdymo koncepciją, siejamą su visą gyvenimą trunkančiu žmogaus vystymosi procesu.

Edukologijos požiūriu išskiriamos šios pagrindinės saviugdų charakteristikos: saviugda – *ugdymo siekinys*, saviugda – *ugdymo priemonė ir forma*, saviugda – *asmenybės tobulėjimo (vystymosi) procesas*. Tiek ugdymo, tiek saviugdų tikslas yra visų žmogaus vidinių galių darnos siekimas. Bet koks ugdomas poveikis siejasi su saviugdų procesu. Tik atitinkamai integruojant ugdymą ir saviugdą, galima suformuoti pilnavertę asmenybę.

Prasminiai žodžiai: ugdymas, saviugda, ugdymo siekinys, ugdymo forma ir priemonė, asmenybės tobulėjimo procesas, ugdymo ir saviugdų integralumas.

Įteikta 2012-09-27